

tada ag cur as dí ach an mac is sine mar go bhfuil sé meabhrach agus seans aige dul ar aghaidh amach anseo, ach dá bhfágfaidh sé scoil Khabanana ní bhfuighfeadh sé aon áit in aon scoil eile (tá na scoileanna plódaithe, tar éis nach dtéann leath na ngasúir ag scoil ar bith). Meastú an dtógfadh na Críostaithe isteach é go dtí deire na bliana? B'shin é a bhí uaithe. Ba ghearr an mhoill a bhí ann go raibh áit faighte (agus, a Thiarna, nach mé a bhí bródúil as mo chuid Críostaithe!) — thug fear amháin áit chodlata dhó agus beathóidh teach eile é. Bhí sí sásta ansin agus d'imigh léi de shiúl cos, an páiste ar a droim, sumachán eile ina baclainn agus an chuid eile ag siúl. Gan aici de mhaoin an tsaoil ach an téadach ar a craiceann. Cos-nocht, ar ndó, mar tá chuile bhean eile sa bparáiste. Ceard atá i ndán di anois? Níl fhios agam. Níl deontas ná pinsean ann, ná aon tsúil leis. Ní scéal le duine é ach le go leor. Tá fhios agam rud amháin: má fhágaim-se cead isteach sna Flaithis is fada siar sa líne a bheas mé, beidh na créatúir seo ina bplód isteach romham, mar tá a gcuid peiríocha dhíobh acu.

Sé'n rud is mó a bhfuil suim agam ann ná na comhluadair Chríostaí, mar thugann muid orthu. Tá an paráiste roinnte ina shé chuid agus cruinníonn 'chaon pháirt uair sa tseachtain. Léann duine píosa beag de'n Bhíobla agus bíonn siad ag dul dó sin go mbaineann siad meabhair eicínt as. Ghníonn siad roinnt urnaí in éindigh agus tugann an ceannphort obair eicínt le déanamh do chuile dhuine: cuairt a thabhairt ar na h-easláin, cuir i gcás, nó cúnamh a thabhairt do dhuine eicínt i gcruachás. Cuireann siad féin aithne ar a chéile ar an gcaoi sin agus de réir a chéile méadaíonn a muinín as a chéile (tá gnás na h-easarlíochta láidir fós san Afraic agus an fhaitíos ag na daoine roimh a chéile dhá bharr, díreach mar a bhí faitíos roimh an droch-shúil in Éirinn go dtí le fíor-ghairid). Tá súil agam cuid mhaith de mo chuid ama a chaitheamh leis na comhluadair Chríostaí seo, taoisigh a mhúnadh agus a mhúnláí, agus coinneál orm go dtí go mbeidh meas ceart acu orthu fhéin agus misneach acu cur le chéile agus bualadh faoi scéimeanna lena saol a fheabhsú. Sin é atá sa bplean agam ar aon chaoi.

'Sé Aifreann an Domhnaigh ócáid mhór na seachtaine. Beag an ghnaithe a bheadh agaibh ann, tá faitíos orm, mar tógann sé dhá uair a chloig go leith. Níl mé ag áireamh na bhFaoistín roimh an Aifreann ná cruinníocha agus rudaí tar éis an Aifrinn: dhá uair go leith ó shroichim an altóir nó go bhfágaim arís í. Tugaim seanmóir fhada ceart go leor; ceathrú uaire nó fiche noiméad — níl meas ar bith anseo ar na 'cúpla focal'.

Ach ní mise a chuireann an mhoill orthu ach iad fhéin. Aon cheo is féidir a chasadh cantar é. Agus cantar go maith é freisin. Níl orm-sa ach suí ar mo chompóird agus scaoileadh leo! Tá siad in ann na drumaí a chur ag caint, beagnach, agus obair fir é sin. Na fir ina suí ar thaobh na láimhe clé — ar nós an Chnoic ach gur ar shaileanna adhmaid socraithe ar bhríci a bhíonn siad ina suí anseo. Bíonn an t-urlár scuabtha amach go maith agus is air a shuíonn na mná. 'Siad a bhíonn gléasta go dathúil — cineál bráithlín éadtrom (*citenge*) casta faoina gcom agus corr-ghúna anseo is ansiúd. Iad uilig an-ghlan, idir fhir agus mhná. Bíonn deichniúr nó dáréag cailíní ag damhsa le linn 'Glóire do Dhia sna hArdá', damhsaíonn siad aníos fad an tséipéil amach roimh lucht tairgthe na nOfrálacha agus arís tar éis na Comaoine. Fairíor gan pictiúr reatha agam dhíobh le cur abhaile go bhfeicfeadh sibh iad, ní áilleacht go dtí é agus iad uilig ar chó-chéim go mall, uasal, maorga. 'Sna boinn, ar ndó, ní gá dhom a rá. Chítear dom go bhfuil muintir na hAfraice i bhfad níos solúbtha ina gcolainn ná muid. Ní shin le rá nach bhfuil chuile dhuine de na cailíní seo i ndon siúl díreach — tá, agus damhach uisce á iompar ar a gcloigeann cúpla míle bealaigh ar chasáin aimhréidhe gan oiread is deoir fhéin a dhóirteadh.

Is iomdha rud eile a bhféadfainn trácht air. Pá an fhir oibre, an té a bhfuil obair aige: ó dó-dhéag go dtí chúig, chúig phúnta dhéag sa tseachtain, agus an luach céanna ar chuile ní atá air sa mbaile againn fhéin. D'fhéadfainn cur síos ar chomh cóir leo dá laghad dá bhfuil acu. B'éigean dom fuagairt ó'n altóir nach nglacfainn aon bhéillí ná deochanna in aon teach ní ba mhó mar bhíodar ag ceannacht Coke agus rís agus rudaí le tabhairt dom ar mo chuairt, agus gan iad in acmhúinn. Ní mór do dhuine a bheith cúramach — is masla mór dóibh cur suas do bhrontannas.

Cér fhág mé ansin na galraí agus na haicfidí? Sé'n caoi a bhfuil an scéal, ní féidir é inseacht ceart. Níor bhfoláir do dhuine theacht amach anseo é fhéin lena fheiceál ceart, agus an uair sin fhéin ní móide gur tuiscint an-mhaith a bheadh aige air ag filleadh abhaile dhó. Furrmhór na dturasóirí, is ag breathnú ar Eas Mhór Victoria a thagann siad, ceann de iontaisí móra an domhain. Ag fiach a thagann tuille, agus fairíor nach sa mbaile a fhanann siad sin! Clóiseann muid scéalta anseo faoi phóitséaraí a mharaíos tréada elephant le maisín-ghunnaí. Dá mhéid ainmhithe allta

(ar lean leath. 18)

SÉIPÉAL AN CHNOIC

Fuair an tAth. Seán Ó Ceannabháin, Sagart Paráiste an Chnoic, bás ar an 1ú Márta, 1840. Bhí sé sean nuair a fuair sé bás ach le tamall roimhe sin bhí sé ar a dhícheall ag iarraidh seipeál nua a thoigeál ar an Tulach mar nach raibh sa seipeál a bhí á úsáid ar na Creagáin ach bráicín nach raibh in ann dhá scór duine a choinneál. Bhí Bláca an Chaisleáin an-mhór leis an Ath. Ó Ceannabháin agus bhí cúnamh á thabhairt acu dhó le ballaí an tseipéil a thoigeál san áit a bhfuil Seipeál na Tulaí inniu. Bhí na daoine ag tabhairt aolchloch as Árainn ina gcuid bád agus bhí an Blácach ag dó an aoil thíos in aice leis an gCaisleán.

Sagart ó Chathair na Mart, an tAth. Seán Ó Gráda, a tháinig mar Shagart Paráiste in áit an Cheannabhánaigh. Ba ghearr sa bparáiste é nuair a thárla achrann idir é fhéin agus na Bláca. Is cosúil nach raibh sé sásta leis an leatrom a bhí na Bláca ag imirt ar a chuid tineontaithe ar an Tulach agus rudaí eile nach é. Bheartaigh an tAth. Ó Gráda seipeál nua a thoigeál ar an gCnoc agus an seipeál leath-chríochnaithe thiar a fhágáil mar a bhí sé. Iarradh cúnamh oibre agus airgid ar mhuintir an pharáiste. Deich scilleacha a leagadh ar chuile theach agus an oiread seo laetha oibre chomh maith. Bráicín eile de theach pobail a bhí ar an gCnoc ó thuaidh den áit a bhfuil an seipeál anois. Tá sé sa mbéaloideas gur díon de bharannaí fataí a bhí air. D'iarr an tAth Ó Gráda cabhair ar dhaoine taobh amuigh den pharáiste. I litir a sheol sé chuig an 'Galway Vindicator' i Meitheamh, na bliana 1842, deir sé go raibh sé ag iarraidh cúnamh 'chun go mbeadh ar mo chumas seipeál a thoigeál do mo pharóisteánaigh bhochta. Le cúig nó sé de bhlianta

anuas is amuigh faoin aer a éisteann siad an tAifreann gach Domhnach agus lá saoire gan de chosaint acu ón drochaimsir ach d'ion na spéire'.

Is cosúil gur tháinig riar síntiúisí isteach mar go raibh cáil na bochtaine ar Chois Fharraige agus spreag trua na daoine. Bhí go leor paráistí eile ag iarraidh seipéil a thoigeál agus bhí daoine ag éirí tuirseach don síor-iarratas.

In ainneoin na ndeacrachtaí chuaigh an obair ar aghaidh. Leagadh an bhunchloch ar an 19ú Feabhra, 1844. Fostaíodh Mr. Murray a dhein cuid den obair chloiche ar an Ardeaglais i dTuaim. Is cosúil gur deineadh an obair réasúnta sciopaí mar bhí seipeál an Chnoic réidh le coisreagan ar an Domhnach, an 28ú Iúil, 1844. Domhnach speisialta a bhí sa lá seo mar ba é sin an Domhnach a bhí leagaithe amach le paidreacha a rá ar son Dhomhnall Mór Ó Conaill a bhí faoi ghlas ag Gallaibh de bharr a iarrachtaí ar son Reipéil. Bhí slua mór idir mhaithe is móruaisle, idir chléir agus tuata bailithe i seipeál an Chnoic an Domhnach sin. Tar éis don Ath Ó Gráda Aifreann a 12.00 meán lae a rá, chuaigh Ardeasbag Thuama, Seán Mac Éil chun na hAltóra agus thug sé seanmóir bhreá uaidh i nGaeilge. Ansin choisrigh sé an seipeál. Thóg na searmanaisí uilig thart ar 3 uair a chloig. Chomh maith leis sin, cuireadh thart ar 400 duine idir óg agus aosta faoi lámh Easboig sa seipeál. Tóigeadh suas bailiúchán i gcaitheamh an Aifrinn chun a taobh istigh den seipeál a chríochnú agus bhí an tAth. Ó Gráda an-sásta leis an lá.

Bhí an obair mhór déanta — seipeál breá curtha ar fáil in am a raibh bochtaineach ar gach taobh. Ba ghearr go mbeadh ar an sagart paráiste bocht aghaidh a thabhairt ar an ngorta agus ar léirscrios an ghorta. Cuireadh roinnt athraithe beaga ar an seipeál ina dhiaidh sin. Cuireadh síléail adhmaid leis in aimsir an Chanónaigh Uí Liatháin, cuireadh clog ar an bhinn thoir agus ar ndóigh, deineadh feabhsúchán mór le linn don Ath. Seán De Bláca a bheith anseo. Is iomaí cor atá curtha ag an saol de ó 1844. Is iomaí stoirm, gála, brón agus áthas, breith agus bás atá feicithe ag na ballaí ach mar sin fhéin, seasann sé go daingean, láidir fós mar chuimhneachán ar an muintir a d'fhág mar oidhreacht againn é.

**Seán Ó Mainnín
An Cnoc**